

Leg og læs - Læs og leg

- om dialogisk oplæsning for 0-3-årige småbørn med dansk som andetsprog

Videncenter for Integration

Århus Kommune

Manuskript:

Jette Løntoft i samarbejde med Videncenter for Integrations sprogkonsulenter

©Århus Kommune, Børn og Unge, Videncenter for Integration, 2010

FORORD

Leg og læs – Læs og leg handler om, hvordan bøger i praksis kan introduceres for 0-3-årige småbørn, som har dansk som deres andetsprog.

Hovedtitlen *Leg og læs – Læs og leg* signalerer essensen i hæftets tilgang til målgruppen, nemlig at leg og motivation er nøglen til bedst muligt at introducere bøger for småbørn i alderen 0-3 år. Det er i 0-3-årsalderen, at forudsætningerne for en givtig sprogtilgængelsesproces bliver skabt. Desuden viser sprogscreeningen af de 3-årige, at en af stor andel af børn med dansk som andetsprog har et behov for en fokuseret indsats.

Hæftet er tænkt som en udvidelse af metodehåndbogen *Dialogisk oplæsning for småbørn med dansk som andetsprog – lidt teori, meget praksis* (Børn og Unge, Århus Kommune, 2010), som har 3-6-årsalderen som sin målgruppe. Metodehåndbogen indeholder det teoretiske grundlag, der begrundes, hvorfor det er vigtigt, at bøger indgår som en selvfølgelig del af både de fysiske rammer og det sociale og sprogpedagogiske samvær.

Hæftet er et led i Århus Kommunes indsats *Investering i børns fremtid*, som har særligt fokus på 0-6-årsområdet. Med hæftet *Leg og læs – Læs og leg* er der mulighed for at lade sig inspirere og få ideer til at komme i gang med den dialogiske oplæsningsform for de helt små.

Der er i tilknytning til dette hæfte udarbejdet en liste over anbefalelsesværdige bøger. Der er desuden udarbejdet bogfoldere til 10 af bøgerne på boglisten. Bogliste og bogfoldere er tilgængelige på BUintra.

DIALOGISK LÆSNING FOR DE 0-3-ÅRIGE

Det kan give gode resultater at begynde tidligt med en systematisk oplæsning, som inddrager børnene aktivt i læsningen af bogen. Det fremgår bl.a. af følgende forskningseksempler:

"I to træningsundersøgelser af Whitehurst et al (1988) og Arnold et al (1994) blev en gruppe mødre til 2-årige børn trænet i at læse dialogisk for deres børn i fire uger. En anden gruppe børn og deres mødre deltog som kontrolgruppe. Her fik børnene også læst op i fire uger, men mødrene fik ikke træning i dialogisk oplæsning. Det viste sig, at de børn, der fik læst op ud fra principperne for dialogisk oplæsning, undervejs begyndte at tale i længere sætninger, og at de efterfølgende var signifikant bedre til at benævne billeder i en ordforrådtest sammenlignet med kontrolbørnene." (Mette Nygaard Jensen At læse med børn – dialogisk oplæsning i dagtilbud, Klim, 2007)

Udover at bogen læses på en bestemt måde, hvilket eksemplificeres senere i hæftet, så består systematikken også i, at det er en planlagt aktivitet, der gentages. Den samme bog læses og leges mindst tre gange for den samme gruppe børn i løbet af en begrænset tidsperiode. Derudover forbereder oplæseren sig ved at læse bogen igennem på forhånd og beslutte, hvordan den dialogiske oplæsning skal foregå. Det kan man gøre med udgangspunkt i de bogforberedelsesfoldere, som er udarbejdet i forbindelse med denne indsats, eller man kan lade sig inspirere af folderen og selv tilrettelægge aktiviteter til den udvalgte bog.

Det kan være en god idé at registrere hvor ofte børnene deltager i den dialogiske oplæsning. Registreringen er et redskab, der kan bruges til at kvalificere sprogarbejdet med det enkelte barn.

BØGERS TILSTEDEVÆRELSE I DET FYSISKE RUM

Overalt hvor småbørn færdes, skal de have bøger inden for deres rækkevidde. Det betyder, at der i rum, hvor helt små børn opholder sig, skal ligge bøger på gulvet. Det er nu engang det, der skal til, for at småbørn, der endnu har kravlen som foretrukne "transportform", spontant tager bøgerne til sig og begynder at undersøge og bruge dem.

I en vuggestuegruppe vil der være børn i forskellige aldre og dermed på forskellige udviklingsniveauer – også i forhold til det at omgås bøger. Ved at gøre bøger så let tilgængelige, som de er, når de ligger på gulvet, vil endnu-ikke-bogvante børn spontant efterligne bogvante børns omgang med bøger. På den måde bliver bøgerne allerede i en meget tidlig alder genstande, som er en selvfølgelig del af børnenes hverdag, og som de selv tager til sig og bruger.

At bøger hver morgen spredes rundt på gulvet i det fysiske rum indebærer, at der skal vælges robuste bøger, når der købes bøger til de alleryngste. Lige så vigtigt, det er at lære ældre børn at passe på de bøger, de læser i, lige så sikkert er det, at 1-2-årige børn er for små til at lære at bruge, omgås og elske bøger samtidig med, at de skal lære at passe på dem. Børn i den alder rykker i, bider i, sutter på, krammer og går rundt med bøgerne. For små børn er det nu engang en del af det at lære bøgerne at kende. Derfor handler det om at vælge robuste papbøger, som ikke så let går i stykker, og som samtidig appellerer til børnene, fordi de indeholder gode billeder (fotografier og/eller illustrationer) med stærke farver. De har måske endda en spændende og kendt form fx en bog om traktorer formet som en traktor, måske endda med hjul på. Selv om mange papbøger i dag er meget solide, kan det ske, at bøgerne rykkes fra hinanden, eller sider rykkes i stykker. Iturevne bøger skal repareres eller kasseres. Tilsvarende skal gennemstuttede og –tyggede bøger udskiftes, når de er blevet for ulækre.

Ud over at vælge robuste papbøger, kan det anbefales at nogle af de bøger, der vælges, indeholder andre taktile udforskningsmuligheder fx blanke eller glatte pletter, dejlig blød pels, sjove strukturer eller dele, der kan bevæges. Det sidste forudsætter, at det er lavet, uden at der er gået på kompromis med robustheden – en bog med bevægelige dele, som mangler, er lige til skraldespanden, fordi den lægger op til en aktivitet, som ikke eksisterer længere. Bøger med indbygget lyd fascinerer også aldersgruppens børn.

Det kan forekomme lidt useriøst at vælge bøger med hjul på, med indbygget rappen, med huller i, osv., men de små elsker det – og når det handler om at "sælge" bogen som medie til et lille menneske, gælder næsten alle kneb.

BØGER TIL FORSKELLIGE FORMÅL

Det kan være hensigtsmæssigt at operere med forskellige kategorier af bøger, alt efter hvordan disse indgår i det sprogpædagogiske arbejde. Der arbejdes her med tre kategorier, nemlig gulv-bøger, hjemmelavet pegebog og bøger med et handlingsforløb. Bøgernes indhold spænder fra billeder uden tekst til bøger med et forløb, en handling. Alle tre slags bøger kan bruges til at læse dialogisk, men bogfolderne er alle udarbejdet til bøger med et handlingsforløb.

GULV-BØGER

Gulv-bøger er de robuste bøger, som er omtalt ovenfor, og de henvender sig til alle 0-3-årige. Gulv-bøgerne er frit tilgængelige for børnene, og de læses på initiativ af såvel børnene selv som de voksne, ligesom børnene selv kan læse i dem eller lege med dem, uden at der nødvendigvis deltager en voksen.

At bøgerne er tilgængelige i børnehøjde har mange formål, fx:

- At signalere, at bøger er et selvfølgeligt element i menneskers hverdagsliv
- At give børnene muligheder for at få erfaringer med bøgers fysiske indretning fx bladringens kunst, og en begyndende forståelse for at verden er todimensionel i bøgernes billeder
- At bøger er lig med nærvær, hygge og stemmer, der fortæller
- At lægge den første grundsten til udviklingen af læselyst.

Bevægelsen i anvendelsen af gulv-bøgerne vil ofte gå fra leg til oplæsning og måske leg igen. Et barn kan fx sidde og lege med en bog, hvilket får en voksen til at tilbyde at dele og måske udvide legen ved at sætte ord på bogens indhold, altså læse for barnet. Hvis barnet ikke er parat til at indgå i denne, mere voksenstyrede, aktivitet, vil barnet ofte vælge enten at gå eller at tage bogen fra den voksne for igen at vende tilbage til sin egen leg med bogen. At lege med en bog er et forstadium til at læse, nøjagtigt som at lege med maden er indledningen til at kunne spise med kniv og gaffel.

Det må ikke gøres til et problem, hvis et 1-2-årigt barn endnu ikke magter at indgå i voksenstyrede kigge-læse-bog-aktiviteter, eller hvis barnet kun kan koncentrere sig i meget kort tid. Den store pædagogiske udfordring består i at respektere, at barnet

siger fra, samtidig med at man skal være klar til at give barnet et nyt tilbud den efterfølgende dag.

HJEMMELAVET PEGEBOG

For alle børn i ca. 1 – 1½-årsalderen vil en "skræddersyet", hjemmelavet pegebog med billeder af ting, som barnet holder særlig meget af, kunne blive en kær og skattet første bog, som barnet både alene og sammen med en voksen kan tilbringe mange gode stunder med at læse i. Bogen laves meget simpelt af to stykker pap, som holdes sammen med en kraftig lærredstape eller gaffatape, så der kan "bladres" i den. Hvis siderne lamineres forlænges holdbarheden.

Bogen laves optimalt i et samarbejde mellem forældre og barnets oplæsningspædagog. Den laves i to eksemplarer – ét til hjemmebrug (læses på modersmålet) og ét til institutionsbrug (læses på andetsproget). Pædagog og forældre samarbejder om at finde de fire motiver, som aktuelt vil kunne fange barnets interesse – brug digitalkamera eller klip illustrationer ud af reklamer og lignende. Vis hvordan man læser med så små børn – tal jævnligt med forældrene om brugen af bogen. Det er i det hele taget vigtigt at samarbejde med barnets forældre om at gøre gode læseoplevelser til en naturlig del af barnets hverdag.

BØGER MED ET HANDLINGSFORLØB

Bøger, der indgår i de voksenstyrede oplæsningssituationer, er mere klassiske oplæsningsbøger, altså bøger med en lille handling, en *story*, eksempelvis Kaj-bøger og Mette-bøger. Til sammenligning er mange af gulv-bøgerne pegebøger og dermed bøger uden en sammenhængende handling.

De børn, der læses for, er børn, som magter at indgå i det sociale og oplevelsesmæssige samspil i et kortvarigt voksenstyret oplæsningsforløb, hvor den voksne har sammensat en gruppe på 2-3 børn og valgt den bog, der skal læses. De fleste børn kan indgå i sådanne grupper, når de er omkring 2 år gamle. Alle bøger læses og leges mindst tre gange.

De børn, der har deltaget i oplæsningen, må meget gerne have adgang til selv at legelæse i de oplæste bøger. Adgangen skal ske på en måde, så de ikke er

tilgængelige for de alleryngste børn, det er bøgerne nemlig ikke robuste nok til. Bøgerne kan måske placeres på hylder, som de yngste børn ikke kan nå.

Bevægelsen i anvendelsen af bøgerne går fra oplæsning til leg. Den pædagogiske metode ligger tæt op ad dialogisk oplæsning, idet den voksne har gennemtænkt de læringsmuligheder, den valgte bog indeholder, og har udarbejdet en bogfolder eller brugt en eksisterende. Bogfolderen fastholder de pædagogiske aktiviteter, som bogens indhold lægger op til.

Den dialogiske oplæsningsform giver anledning til en fokuseret og rolig situation mellem en voksen og nogle få børn, og dette fokus giver mulighed for at have opmærksomhed på et fælles tredje – i dette tilfælde bogen. Derudover kan situationen også give mulighed for at de små børn får et nyt blik for hinanden. Gennem den voksenstyrede oplæsning og leg kan der etableres en spirende social kontakt mellem børnene, som de kan bygge videre på og nyde godt af i andre sammenhænge. Gode sociale relationer er en vigtig motivationsfaktor for at tilegne sig et nyt sprog.

EKSEMPLER PÅ ARBEJDE MED DIALOGISK LÆSNING

Nedenfor følger to eksempler på, hvordan der kan arbejdes med oplæsning i vuggestuealderen, idet der arbejdes mere og mere hen imod egentlig dialogisk oplæsning. Første eksempel viser den voksnes funktion og enorme betydning for samtalen om bogen med det lille barn. Det andet eksempel viser, hvordan man kan arbejde med en konkret bog.

FØRSTE EKSEMPEL

Følgende er et eksempel på et lille barns første skridt ind i bogens verden:

”Jonathan, elleve måneder gammel, sidder sammen med sin mor. De taler sammen om, hvad de ser i en billedbog (Snow og Ninio, 1986). At læse billeder er det allerførste trin ind i læsningens og skrivningens kunst.

Mor: Hvad har vi her da, oh masser af lækkerier at spise. (peger)

Jonathan: (kigger på billedet)

Mor: (peger på et billede) Ærter.

Jonathan: (rører ved billedet)

Mor: Ærter. Hvad er det, ærter?

Jonathan: (læner sig fremover mod billedet, rører ved det og kradser på det, lader pegefingern glide over billedet)

Mor: Ja, du kan godt lide ærter, ikke?

Moderens indledende indramning lægger grundlaget for at opbygge en forståelse af, hvad der findes i bogen. Kommet et stykke ind i bogen sætter moderen en etikette på, hvad de ser, nemlig ærter. Derefter slutter hun med at binde det, de har set sammen med noget, Jonathan kan lide. Ved hjælp af samtalen får Jonathan en mulighed for at bevæge sig på forskellig måde rundt om det emne, som er i fokus i denne situation.” (Vibeke Boelt og Martin Jørgensen (RED), Nu kommer ordene bare, Læsning, teori og praksis, KvaN, 2006)

Eksemplet giver et fint billede af, hvordan man kan tale med helt små børn om billederne i en bog: Oplæseren fortæller, stiller spørgsmål til barnet og svarer efter en lille pause selv på spørgsmålene – spørgsmål/svar-kommunikationsformen er betydningsfuld i den alder, selv om barnet selvfølgelig ikke kan svare. Efterhånden som barnet bliver ældre viser det med mimik og gestik, at det forstår indholdet eller noget af indholdet i spørgsmålene.

ANDET EKSEMPEL

Mats Léten – Kaj har fine støvler

Alder: ca. 18 – 30 mdr.

Der er udgivet 16 Kaj-bøger, som alle indeholder en fremragende inspiration til leg – se omtale af lege-mulighederne i alle 16 Kaj-bøger på BUintra.

Før oplæsningen

Ud over at læse bogen og bogfolderen grundigt skal oplæseren sikre sig at have de materialer inden for rækkevidde, som skal bruges, når bogens indhold skal leges.

Det drejer sig om: Et par gummistøvler – allerhelst gule som Kajs, en balje med vand og så vidt muligt Lise, Kajs dukke.

Bogens gode ord:

1. **støvler** – lad børnene hente deres egne
2. **tramper** – der skal trampes
3. **sparker** – der skal sparkes huller i luften
4. **hopper** – der skal hoppes
5. **regner** – regnvejr kan ikke bare bestilles, så grib chancen, når det er der
6. **brusebad** – lav brusebad ligesom Kaj gør i bogen

Der kan vælges op til 10 "gode ord" – vær opmærksom på, at det er *et must*, at de ord, der arbejdes med, kan kropsliggøres eller konkretiseres. Vuggestuebørn får INTET ud af, at voksne forklarer ord ved hjælp af ord.

Under første oplæsning

Bogen introduceres kort fx "se, jeg har taget en Kaj-bog med – den hedder *Kaj har fine støvler* – den skal vi læse, og bagefter skal vi lege, ligesom Kaj leger i bogen." Forfatteren omtales ikke i denne introduktion, det gøres i den alder kun af og til.

Teksten i bogen læses, og oplæseren forsøger at få et flow i oplæsningen. Det vil ofte være svært at få flow i første oplæsning, når børnene er så små. De har travlt med at pille og pege og kommentere og/eller gentage ord fra den læste tekst – og der skal være plads til det hele og mere til. Børnene er i en udviklingsproces, og ting ta'r tid!

Det allervigtigste er, at børnene er engagerede og får en god læseoplevelse, så alle ærinder og svinkeærinder er til at leve med, så længe børnene er med.

At lære at lytte til oplæsning er en meget individuel proces. Nogle børn lærer meget hurtigt at koncentrere sig under oplæsningen, blot teksterne er tilpas korte. Andre børn skal snakke, fysisk prøve at sparke som Kaj, lige når sætningen er læst, osv.

Efter oplæsningen leges der med de "gode ord", ligesom bogens indhold leges: Ali får de gule gummistøvler på og hopper som Kaj. Alle siger: "Se, Ali hopper, se, Ali hopper...". Der kan være børn, som ikke magter at indgå i koret, eller som ikke kan udtale ordene korrekt, hvilket er normalt for alderen. Børns sprog er langt fra at være udtalemæssigt på plads i 2-3-årsalderen. Den voksne skal løbende være opmærksom på, om børnene oplever aktiviteten som sjov og rar, det er nemlig en forudsætning for, at aktiviteten fører til læring.

Under anden og tredje oplæsning

Mange børn bliver bedre og bedre til at lytte koncentreret for hver gang, de hører en bog. Det er som om, kendskabet til bogens indhold får dem til at slappe af.

I alle Kaj-bøger er der en lille fortløbende fortælling gemt i illustrationerne. Den arbejdes der med under anden og/eller tredje oplæsning.

Husk at det ikke dur at arbejde med bogens indhold, hvis den voksne er den eneste, der arbejder, fordi børnene for længst er steget af.

Læs mere om metoden i: *Dialogisk oplæsning for småbørn med dansk som andetsprog – lidt teori, meget praksis* (Børn og Unge, Århus Kommune, 2010)

"Dette var det sidste eventyr Scheherazade fortalte for kong Scahrirar i de lange nætter, men da den tusind og første nat var gået, var kongen blevet et andet menneske"

- fra eventyrsamlingen *Tusind og én Nat*